

www.e-rara.ch

**Q. Septimii Florentis Tertulliani Carthaginensis presbyteri, Opera quae
hactenus reperiri potuerunt omnia**

**Tertullianus, Quintus Septimius Florens
Parisiis, 1608**

Stiftung der Werke von C.G.Jung, Zürich

Shelf Mark: Online

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-11127>

Q. Septimii Florentis Tertulliani adversus Hermogenem liber.

---

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI ADVERSUS

HERMOGENEM LIBER.

O LEMVS² hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere. In quantum enim CAP. I.
 veritatis regula prior quæ etiam futuras hæreses prænunciauit, in tantum posteriores *Matth. 24.*
 quæque doctrinæ hæreses præiudicabuntur, quia sunt quæ futuræ veritatis antiquio- *1. Cor. II.*
 re regula prænuntiabantur. ³ Hermogenis autem doctrina tam nouella est, denique
 ad hodiernum homo in seculo, & ⁴ natura quoque hæreticus, etiam turbulentus: ⁵
 quiloquacitatem, facundiam existimet: & impudentiam, constantiam deputet: &
 maledicere singulis, officium bonæ conscientiæ iudicet, ⁶ Præterea pingit licitè, ⁷ nubit assidue:
 legem Dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falsarius ⁸ & cauterio & stylo totus adul-
 ter, & prædicationis & carnis. siquidem & nubentium contagio foetet, ⁹ nec ipse Apostolicus
 Hermogenes in regula perseuerauit: Sed viderit persona, cum doctrina mihi quæstio est: Chri-
 stum Dominum non alium videtur aliter cognoscere, alium tamen facit quem aliter cognoscit: im-
 mò totum quod est Deus aufert, nolens illum ex nihilo vniuersa fecisse. ¹⁰ A Christianis enim con-
 uersus ad Philosophos, de Ecclesia ¹¹ in Academiam & Porticum, inde sumpsit à Stoicis Materiam
 cum Domino ponere, quæ ipsa semper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omni-
 nò nec finem, ex qua Dominus omnia postea fecerit. [¹² Hanc primam vmbra planè sine lu-
 mine pessimus pictor illis argumentationibus colorauit. Præstruens aut Dominum de semetipso
 fecisse cuncta, aut de nihilo aut de aliquo: vt cum ostenderit neque ex semetipso fecisse potuisse, ne-
 que, ex nihilo, quod superest exinde confirmet, ex aliquo cum fecisse, atque ita aliquid illud Ma-
 teriam fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quæcunque ex se-
 metipso fecisset Dominus. Porro in partes non deuenire, vt indiuisibilem & indemutabilem, &
 eundem semper quæ Dominus. Ceterum si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne
 autem & quod fieret: & quod faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte
 faceret: aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse, & non totum: quia oportet
 ret & totum esse, vt faceret semetipsum, & totum non esse, vt fieret de semetipso. Porro difficilli-
 mum. Si enim esset, non fieret, esset enim: si verò non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum au-
 tem qui semper sit non fieri, sed esse illum in æuum æuorum. Igitur non de semetipso fecisse illum
 qui non eius fuerit conditionis, vt de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse
 eum facere, sic contendit, bonum & optimum definiens Dominum qui bona atque optima tam ve-
 lit facere quàm sit, immò nihil non bonum atque optimum & velle eum & facere. Igitur omnia ab
 eo bona & optima oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inueniri autem & mala ab eo fa-
 cta, vtique non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia si ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens &
 indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicuius rei fa-
 ctum, ex materia esse sine dubio. [¹⁴ Adijcit & aliud: Deum semper Deum etiam Dominum fuisse
 se, nunquam non Deum. Nullo porro modo potuisse illum semper Dominum haberi, sicut & sem-
 per Deum, si non fuisset aliquid retrò semper, cuius semper Dominus haberetur: fuisse itaque Ma-
 teriam semper Deo Domino. Hanc coniecturam eius iam hinc destruere properabo, quam hæte-
 nus propter non intelligentes adiecisse duxi, vt sciant, cetera quoque argumenta tam intelligi quàm
 reuinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semetipso, Dominum verò non
 non semper diuersa enim vtriusque conditio. Deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinitatis; Do-
 minus verò non substantiæ, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est
 Deus, postea Dominus accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt in quæ potestas
 Domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est Dominus: quia & pater Deus
 est, & iudex Deus est, non tamè idèo pater & iudex semper quia Deus semper. Nam nec pater potuit
 esse ante filium, nec iudex ante delictum. ¹⁵ Fuit autem tempus, cum & delictum & filius non fuit,
 quod iudicem & qui patrem Dominum faceret. Sic & Dominus non ante ea, quorū Dominus exi-
 steret, sed Dominus tantum futurus quandoque, sicut pater per filium, sicut iudex per delictum,
 ita & Dominus per ea, quæ sibi seruitura fecisset. Argumentari tibi videor Hermogenes. ¹⁶ Nauiter
 scriptura nobis patrocinator, quæ vtrunque nomen ei distinxit, & suo tempore ostendit. Nam Deus
 quidem quod erat semper, statim nominat: In principio fecit Deus cœlum & terram. Ac deinceps
 quàm diu faciebat quorum Dominus futurus erat, Deus solummodò ponit. ¹⁷ Et dixit Deus, & fe-
 cit Deus, & vidit Deus, & nusquam adhuc Dominus. At vbi vniuersa perfecit, ipsumque vel
 maximè hominem qui propriè Dominum intellecturus erat, Dominus etiam cognominatur.
 Tunc etiam Dominus nomen adiunxit: ¹⁸ Et accepit Deus Dominus hominem quem finxit,
 Mm ij

CA. II

CA. III.

Gen. I.

- Et præcepit Dominus Deus. Ac exinde Dominus qui retrò Deus tantum, ex quo habuit cuius esset. D
 Nam Deus sibi erat, rebus autem tunc Deus cum & Dominus. Igitur in quantum putabitur deò Ma-
 teriam semper fuisse, qua Dominus semper esset, intantum constabit nihil fuisse quia constat Do-
 minum non semper fuisse. Adijciam & ego propter non intelligentes, ¹⁹ quorum Hermogenes
 extrema linea est, ²⁰ & quidem ex pœnu etià illius retorquebo aduersus illum. Cum enim neget Ma-
 teriam natam aut factam, sic quoque inuenio Domini nomen Deo non competisse in Materiam: quia
 libera fuerit necesse est, quæ originem non habendo, non habuit rem quod erat, nemini seruiens. Ita-
 que ex quo Deus potestatem suam exercuit in eam faciendo ex Materia, ex illo Materia Dominum
 Deum passa, demonstrat, hoc illum tam diu non fuisse, quam diu fuit. [²¹ Hinc denique incipiam de
 Materia retractare, quod eam Deus sibi compareret proinde non natam, proinde non factam, proinde
 æternam: sine initio, sine fine propositam. Quis enim alius Dei cœsus, quam æternitas? quis alius æter-
 nitatis status, quam semper fuisse & futurum esse, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis? Hoc si
 Dei est proprium, solius Dei erit, cuius est proprium: quia etsi alij ascribatur, iam non erit Dei pro-
 prium, sed commune cum eo cui & ascribitur. ²² Nam: etsi sunt qui dicuntur Dei siue in cœlo, siue
 in terra nomine, ceterum vnus Deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos solius Dei esse de-
 beat, quod Dei proprium est: & ut dixi, iam non proprium esset, quia alterius esset. Quod si Deus
 est, vnicum sit necesse est, ut vnus sit. Aut quid erit vnicum & singulare, nisi cui nihil adæquabitur?
 quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, & ex quo omnia? Hæc Deus solus ha-
 bendo est, & solus habendo, vnus est. Si & alius habuerit: tot iam erunt Dei, quot habuerint quæ Dei
 sunt. Ita Hermogenes duos Deos infert. Materiam parem Deo infert. Deum autem vnum esse
 oportet: quia quod summum sit, Deus est: summum autem non erit, nisi quod vnicum fuerit: vni-
 cum autem esse non poterit, cui aliquid adæquabitur. Adæquabitur autem Deo Materia, cum æter-
 na censetur. [²³ Sed Deus, Deus est: Materia, Materia est. Quasi diuersitas nominum, comparatio-
 ni resistat, si status idem vindicetur. Sit & natura diuersa, sit & forma non eadem, dummodò ipsius
 status vna sit ratio. Innatus Deus, an non & innata Materia? Semper Deus, an non semper & Materia?
 Ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiam auctores vniuersitatis: tam qui fecit, quam de qua fe-
 cit. Neque enim potest non & Materia auctrix omnium deputari, de qua vniuersitas consistit. Quo-
 modo respondebit? Non statim Materiam comparari Deo, si quid Dei habeat, quia non totum ha-
 bendo non concurrat in plenitudinem comparationis? Quid Deo reliquit amplius, ut non totum
 Dei, Materiam dedisse videatur? Vel quâ, inquit, & sic habente Materia salua sit Deo & auctoritas &
 substantia, quâ solus & primus auctor est, & Dominus omnium censetur. Veritas autem sic vnum
 Deum exigit defendendo, ut solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit si fuerit solius: & ex hoc
 alius Deus non possit admitti, dum nemini licet habere de Deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habem-
 us Dei aliquid. Immò habemus, & habebimus, sed ab ipso, non à nobis. Nam & Dei erimus, si
 meruerimus illi esse de quibus prædicauit, Ego dixi, vos Dei estis; & ²⁴ Stetit Deus in Ecclesia Deo-
 rum: sed ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate: quia ipse est solus, qui Deos faciat. Materia autem
 proprium facit quod cum Deo habet: aut si à Deo accepit, quod est Dei ordinem dico æternitatis,
 potest & credi & habere illam cum Deo aliquid, & Deum illam non esse. Quale est autem cum con-
 fitetur ille aliquid cum Deo habere, & vult solius Dei esse, quod Materiam non negat habere? [²⁵ Di-
 cit saluū Deum esse, ut & solus sit & primus, & omnium auctor, & omnium Dominus, & nemini com-
 parandus, quæ mox Materiam quoque adscribit. ²⁶ Ego quidem Deus, contestabitur Deus, & iurauit
 nonnunquam per semetipsum, quod alius non sit qualis ipse: sed mendacem eum faciet Hermogenes:
 erit enim & Materia qualis Deus, infecta, innata, initium non habens, nec finē. ²⁷ Dicit Deus: Ego
 primus, & quomodo primus, cui Materia coætanea est? Inter coætaneos autem & contempora-
 nes ordo non est, aut & Materia prima est. Extendi, inquit, cœlum solus: atquin non solus; cum
 ea enim extendi, de qua & extendit. Cum proponit: saluo Dei statu fuisse Materiam; vide ne irri-
 deatur à nobis, proinde saluo statu Materiam fuisse Deus, communi tamen statu amborum. Saluum
 ergo erit & Materiam, ut & ipsa fuerit, sed cum Deo: quia & Deus solus, sed cum illa. Et ipsa pri-
 ma cum Deo quia & Deus primus cum illa: sed & illa incomparabilis cum Deo, quia & Deus
 incomparabilis cum illa, & auctrix cum Deo, & domina cum Deo. Sic aliquid & non totum Ma-
 teriam habere, ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod non & Materiam contulisset: ut non Materia
 Deo, sed Deus potius Materiam compareretur. Atque adeò cum ea quæ propria Dei vindicamus, sem-
 per fuisse, sine initio, sine fine, & primum fuisse & solum, & omnium auctorem, Materiam quoque
 competant: quæro quid diuersum & alienum à Deo, ac per hoc priuatum Materia possederit, per
 quod Deo non compareretur? In qua omnia Dei propria recensentur, satis præiudicant de reliqua
 comparatione. [²⁸ Si minorem & inferiorem Materiam Deo, & idcirco diuersam ab eo, & idcirco
 incomparabilem illi contēdit, ut maiori, ut superiori: præscribo non capere vllam diminutionem &
 humiliationem, quod sit æternum & innatum: quia hoc & Deum faciat tantum, quantus est, nul-
 lo minorem, neque subiectiorem, immò omnibus maiorem & sublimiorem. Sicut enim cetera quæ
 nascuntur, aut finiunt, & idcirco æterna non sunt semel opposita fini, quæ & initio admittunt ea quæ
 Deus

A Deus non capit, diminutionem dico interim & subiectionem: quia nata & facta sunt: Ita & Deus ideo ea non capit, quia nec natus omnino, nec factus est. Materiae autem status talis est. Igitur & duobus aeternis, ut innatis, ut infectis, Deo atque Materiae, ob eandem rationem communis status, ex aequo habentibus id, quod neque diminui, nec subijci admittit, id est aeternitatem: neutrum dicimus altero esse minorem siue maiorem: neutrum altero humiliorem, siue superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solida & perfecta felicitatis, quae censetur aeternitas. ²⁹ Neque enim proximi erimus opinionibus Nationum, quae si quando coguntur Deum confiteri, tamen & alios infra illum volunt. Diuinitas autem gradum non habet utpote vnica. Quae si & in Materia erit, ut proinde innata & infecta, & aeterna, aderit utrobique: quia minor se nusquam poterit esse: quomodo ergo discernere audebit Hermogenes: atque ita subijcere Deo materiam, aeternam aeterno, innatam innato, auctricem auctori? dicere audentem, & ego prima, & ego ante omnia, & ego a quo omnia: pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, sine fine: ambo sine auctore, sine Deo, Quis me Deus subijcit contemporali, coetaneo? Si quia Deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego sum Deus, aut ille Materia: quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaque Materiam Deo non comparasse, quam scilicet subijciat illi? [³⁰ Atquin etiam praeponebat illam Deo, **CAP. VIII** & Deum potius subijcit Materiae; cum vult: cum de Materia cuncta fecisset. Si enim ex illa usus est ad opera mundi: iam & Materia superior inuenitur, quae illi copiam operandi subministravit, & Deus subiectus Materiae videtur, cuius substantiae eguit. Nemo enim non eget eo ³¹ de cuius utitur: nemo non subijcitur ei cuius eget, ut possit uti: sic & nemo de alieno utendo non minor est eo de cuius utitur. Et nemo qui praestat de suo uti, non in hoc superior est eo cui praestat uti. Itaque Materia ipsa quidem Deo non eguit, sed eguisse Deo praestitit, diuite & locuplete & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quae velit. Grande reuera beneficium Deo contulit, ut haberet hodie per quem Deus cognosceretur, & omnipotens vocaretur: nisi quod iam non omnipotens: si non & hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sanè & sibi praestitit aliquid Materia, ut & ipsa cum Deo possit agnosci coequalis Deo, immò & adiutrix: nisi quod solus eam Hermogenes cognouit, **CAP. IX** & **HAERETICORVM PATRIARCHAE PHILOSOPHI.** Prophetis enim & Apostolis usque adhuc latuit, puto & Christo. [³² Non potest dicere Deum ut Dominum Materia usum ad opera mundi: Dominus enim non potuit esse substantiae coequalis. ³⁴ Sed precario forsitan usus est: & ideo precario, non dominio, ut cum ea mala esset, de mala tamen sustinuerit uti, scilicet ex necessitate mediocritatis suae, qua non valebat ex nihilo uti: non ex potestate, quam si habuisset omnino ut Deus in Materiam, quam malam norat, antè eam in bonum conuertisset ut Dominus & bonus, ut ita de bono, non de malo vteretur. Sed quia bonus quidem, Dominus autem non, ideo, qualem habuit tali usus, necessitatem suam ostendit cedentem conditioni materiae: quam si dominus fuisset emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est cum ex dominio defendit Deum materia usum, & de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali si non auctor, quia non effector, certè permissor, quia dominator. Si verò materia non & ipsius quàm malum, Dei non erit: de alieno ergo usus, aut precario usus est qua egens eius: aut & iniuria, qua praeualens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur: Iure, beneficio, impetu, id est dominio, precario, vi, dominio non suppetente. Eligat Hermogenes, quid Deo congruat, precario an vi de materia cuncta fecisset. Non ergo melius censuisset Deus nihil omnino faciendum quàm precario, aut vi faciendum, & quidem de malo? [³⁵ Nonne etiam si materia optima fuisset, aequè indecorum sibi existimasset de alieno licet bono? **CAP. X** Fatuè satis, si ita gloriae suae causa molitus est mundum, ut debitorem se alienae substantiae ostenderet, & quidem non bonae. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, ut mala quoque arbitrio eius imputarentur. Magna, ³⁶ bona fide, caecitas haereticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut alium Deum bonum & optimum volunt credi, quia mali auctorem existiment Creatorem: aut materiam cum Creatore proponunt, ut malum à materia, non à Creatore deducant: quando nullus omnino Deus liberetur ista quaestione, ut non auctor mali videri proinde possit, quisquis ille est qui malum etsi non ipse fecit, tamen à quocunque & vnde vnde passus est fieri. Audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua iniectione. Ecce enim etsi non auctor, ³⁷ sed assentator mali inuenitur Deus, qui malum materiae tantò sustinuit de bono ante mundi constitutionem, quàm ut bonus & mali aemulus emendasse debuerat. ³⁸ Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut voluit quidè, verum non potuit infirmus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo fauit: & sic iam habetur eius quod licet non instituerit, quia tamen si nolisset illud esse, non esset, ipse iam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? Si id voluit esse quod ipse noluit fecisse, aduersum semetipsum egit, cum & voluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod non faciendo malum iudicauit, id sustinendo bonum pronuntiavit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor eius inuentus est: malè si per voluntatem, turpiter si per necessitatem. Aut famulus erit mali Deus aut amicus, cum materiae malo conuersatus, nedum etià de malo eius operatus. [³⁹ Et tamè vnde nobis persuadet Hermogenes, malà esse materiam? Non enim poterit non malum dicere cui **CAP. XI**

malum ascribit. Nam definimus diminutionem & subiectionē capere non posse quod sit æternum
⁴² ut alij æterno inferius deputeretur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec subij-
 ei ex hoc possit, quod nullo modo potest subijci, quia æternum est. Sed cum aliās summum bo-
 num constet esse quod sit æternum ut Deus, per quod solus est Deus, dum æternus est, & ita bonus,
 dum Deus: quomodo materiæ inerit malum, quā ut æternam, summum bonum credi necesse
 est? Aut si quod æternum est, poterit & mali capax esse, poterit hoc & in Deum credi: & sine cau-
 sa gestiuit malum à Deo transferre, si competit & æterno, competendo materiæ. Iam verò si quod
 æternum est, malum potest credi, inuincibile & insuperabile erit malum ut æternum: & tamen nos
 frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, cum & Deus hoc frustra mandat & præcipit:
 1. Cor. 5. ⁴³ immò & iudicium frustra constituit Deus; & in iustitia utique puniturus, quibus contra malum
 Matth. 24. finis, cum præses eius diabolus abierit in ignem, quem præparauit illi Deus & angelis eius, ⁴⁴
 Rom. 8. prius in puteum abyssi relegatus, ⁴⁵ quum reuelatio filiorum Dei redemerit conditionem à malo,
 Isai. II. utique vanitati subiectam; cum restituta innocentia & integritate conditionis ⁴⁶ pecora condixe-
 rint bestiis, ⁴⁷ & paruuli de serpentibus luserint; cum pater filio posuerit inimicos sub pedes, uti-
 que operarios mali. Itaque si finis malo competit, necesse est competierit initium. Erit materia
 habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, secundum mali statum com-
 putantur. ⁴⁸ Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam utique natura: sicut Deum
 bonum & optimum credimus proinde naturā porro naturam certam & fixam haberi oportebit
 tam in malo perseverantem apud materiam, quā in bono apud Deum inconuertibilem & inde-
 mutabilem. Scilicet quā si demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari poterit;
 Matth. 3. & in Deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis: ⁴⁹ Ergo de lapidibus filij Abrahæ non suscita-
 buntur, & in genimina viperarum non facient poenitentia fructum, & filij iræ non fient filij pacis;
 si natura mutabilis non erit. Temere ad ista exempla respicies o homo: non enim competunt ad
 causam materiæ, quæ innata est, ea quæ nata sunt, lapides, & viperæ, & homines. horum enim
 natura habendo institutionem, habere poterit & cessationem. Materiam verò tene semel æternam
 determinatam, ut infectam, ut innatam: & ideò indemutabilis & incorruptibilis naturæ creden-
 dam, ex ipsius etiam sententia Hermogenis, quam opponit cum Deum negat ex semetipso facere
 potuisse: quia non demutetur quod sit æternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum sit ex demuta-
 tione quod non erat, si non esset æternum. Dominum verò æternum aliud esse non posse, quā
 quod est semper. Hac & ego definitione merito illum reperiui. Materiam æquē reprehendo,
 cum ex illa mala, pessima etiam, bona atque optima à Deo fiunt: ⁵⁰ Et vidit Deus quia bona, &
 Gen. I. benedixit ea Deus, utique quā optima, non certè quā mala ac pessima. Demutationē igitur admi-
 sit materia, & si ita est, statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma. Sed æternitas amitti
 non potest: quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit amittere:
 quia si æternitas est, demutari nullo modo potest. [⁵¹ Et quæretur, quomodo ex ea bona facta sint,
 quæ ex demutatione nullo modo facta sunt? Vnde in mala ac pessima boni atque optimi semē? Certè
 CA. XIII. nec bona arbor, fructus malos ædit: quia nec Deus nisi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec mate-
 ria est nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, iam nō erit vniformis naturæ, id
 Matth. 7. est malæ in totū: sed iam tum duplex, id est bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterū, an in bono & ma-
 lo poterit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut si potuit vtriusque diuersitas boni & mali
 concurrere, & duplex natura fuisse materiæ amborum ferax fructuum, iam nec bona ipsa Deo depu-
 tabuntur, ut nec mala illi imputentur: sed vtraque species de materiæ proprietate sumpta, ad materiam
 pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum Deo debebimus, nec inuidiam malorum, quia ni-
 hil de suo operatus ingenio. [⁵² Per quod probabitur manifestè materiæ deseruisse. Nam etsi dica-
 tur, licet ex occasione materiæ, suo tamen arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiæ,
 C. XIII. quanquam & hoc turpe sit, certè cum ex eadem etiam mala profert, vel hæc utique non de suo arbi-
 trio proferendo, seruit materiæ, aliud non habens facere quā ex malo proferre, inuitus utique quā
 bonus, ex necessitate ut inuitus, & ex seruitute ut ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate
 eum condidisse mala, an ex voluntate? Si quidem ex necessitate condidit, si ex materia: ex volunta-
 te, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras, ne malorum auctor constituatur Deus: quia etsi de ma-
 teria fecit, ipsi deputabuntur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè sic interest vnde fecerit, ac si
 de nihilo fecisset: nec interest vnde fecerit, ut inde fecerit, vnde eum magis decuit. Magis autem
 eum decuit ex voluntate fecisse quā ex necessitate: id est ex nihilo potius quā ex materia. Di-
 gnus est Deum etiam malorum auctorem liberum credere, quā seruum. Quæcunque potestas ei,
 quā pusillitas comperit. Si & sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse, Domi-
 num verò si quid boni ædidit, sua virtute ædidisse, aliæ æquæ oborientur quæstiones. Primò si bonū
 in materia omninò non fuit, non ex materia bonū factum, quod materia scilicet nō habuit. Dehinc
 si non ex materia, iam ergo ex Deo, factū. Si nec ex Deo iam ergo ex nihilo factum. Hoc enim supe-
 rest secundum Hermogenis dispositionem. [⁵³ Porro si bonum, neque ex materia factum est, quia
 CA. XV. non erat in illa ut in mala: neque ex Deo; quia nihil potuit ex Deo fieri, sicut definit Hermogenes:
 inuenitur

A inuenitur bonum iam ex nihilo factum, vt ex nullo factum, vt neque ex materia neque ex Deo. Et si bonum ex nihilo, cur non & malum? immò cur non omnia ex nihilo, nisi si insufficiens fuit diuina virtus omnibus producendis, quæ aliquid protulerit ex nihilo: Aut si ex materia mala bonum processit, quia neque ex nihilo neque ex Deo; sequetur vt ex conuersione processerit materiæ, contra denegatâ æterni conuersionem. Ita vnde bonum constitit, iam negabit Hermogenes inde illud constare potuisse. Necesse est autem ex aliquo eorum processerit, ex quibus negauit procedere potuisse. Ceterum si idè malum non ex nihilo, nè Dei fiat, de cuius arbitrio videbitur factum sed ex materia, vt ipsius sit, de cuius substantia erit factum: & hinc vt dixi, auctor mali habebitur Deus, qui cum eadem virtute & voluntate debuisset omnia ex materia protulisse: aut tantum bona (non omnia tamen bona) protulisset etiam mala vtique aut volens esse mala, si poterat efficere ne essent: aut non valens efficere omnia bona, si voluit & non fecit: dum nihil intersit per infirmitatem Dominus auctor mali extiterit, an per voluntatem. Aut quæ fuit ratio, vt cum bona fecisset quasi bonus, etiâ mala protulisset quasi non bonus cum non congruentia sibi solummodò ædedit. Quid necesse erat suo opere prolato, etiam materiæ negotium curare, proinde & malum proferendo, solus vt cognosceretur bonus de bono, materia autem ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum floruisse sine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorundam argumentationes, dicentium mala necessaria fuisse ad inlustrationem bonorum, ex contrarijs intelligendorum. Ergo nec propterea locus mali proferendi fuit: aut si qua alia ratio exegit illud induci, cur non & ex nihilo potuerit induci, ipsa ratione excusatura Dominum ne mali auctor existimaretur, quæ nunc cum de materia operatur mala excusat: si excusat adèò vbique & vndique illuc compellitur quæstio quò nolunt, qui ipsam mali rationem non examinando, nec dignoscendo, quomodo illud aut Deo adtribuant, aut à Deo separent, pluribus, & indignioribus destructionibus Deum obijciunt. [58] Igitur in præstructione huius articuli, & alibi forsitan retractandi, equidem definitio, aut Deo ascribendum & bonum & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipsi ex qua fecit aut vtrunque vtrique, quia ambo sibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri. Tertius enim præter materiam & Deum, non est. Porro si Deus erit vtrunque, videbitur Deus etiam mali auctor: Deus autem vt bonus auctor mali non erit: si materia vtrunque, videbitur materia etiam boni matrix, mala autem in totum materia boni non erit matrix. si vtriusque erit vtrunque: in hoc quoque comparabitur Deo materia, & pares erunt ambo, ex æquo⁵⁴ mali ac boni adfines: æquari autem Deo materia non debet, ne duos Deos efficiat: si alterum alterius, vtique Deo bonum, & materiæ malum: neque malum Deo, neque materiæ bonum adscribetur: & bona autem & mala Deus de materia faciendo, cum ea facit. Hæc si ita sunt, nescio qua possit euadere sententia Hermogenes, qui Deum, quo quomodo de materia malum condidit, siue voluntate, siue necessitate, siue ratione, non putet mali auctorem. Porro si mali auctor est ipse qui fecit, planè socia materia⁵⁵ per substantiæ suggestum: excludis iam causam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam Deus auctor mali ostenditur, si idè materia præsumpta est, ne Deus mali auctor videretur. Exclusa itaque materia dum excluditur causa eius, superest vt Deum omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an & mala, cum apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit, hæc quoque producendo de nihilo, quàm de præiudicio alieno, si de materia produxisset. Libertas, non necessitas, Deo competit: malo voluerit mala à semetipso condidisse, quàm non potuerit non condidisse. [56] Vnici Dei status hanc regulam vindicat: non aliter vnici, nisi quia solius: non aliter solius, nisi quia nihil cū illo: sic & primus erit, quia omnia post illū: sic omnia post illū, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo, vt illi quoque scripturæ ratio constet, [57] Quis cognouit sensum Domini? Aut quis illi consiliarius fuit? aut quem consultatus est? aut viam intelligentiæ & scientiæ quis demonstrauit illi? quis tradidit, & retribuetur ei? Nemo vtique: quia nulla vis, nulla materia, nulla natura substantiæ alterius aderat illi. Porro si de aliquo operatus est, necesse est ab ea ipsa acceperit & consilium & tractatum dispositionis, vt viam intelligentiæ & scientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit & secundum ingenium materiæ, non secundum suum arbitrium: adèò vt & mala pro natura non sua, sed substantiæ fecerit. [58] Si necessaria est Deo materia ad opera mundi, vt Hermogenes existimauit, habuit Deus materiā longè digniorem & idoneiorem non apud Philosophos æstimandā, sed apud Prophetas intelligentiam, Sophiam suam scilicet. [59] Hæc denique sola cognouit sensum Domini. Quis enim scit quæ sunt Dei, & quæ in ipso, nisi spiritus qui in ipso? Sophia autem spiritus, hæc illic consiliarius fuit, via intelligentiæ & scientiæ ipsa est. Ex hac fecit, faciendo per illam, & faciēdo cum illa. [60] Quum pararet cœlum, inquit, aderam illi, & quum fortia faciebat (super ventos) quæ sursum nubila, & cum firmos ponebat fontes eius quæ sub cœlo est, ego eram compingens cum ipso. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autem oblectabar in persona eius. Quando oblectabatur, quum perfecisset orbem, & in oblectabatur in filijs hominum. Quis non hæc potius omnium fontem & originem commēdet, materiam verò materiā, non sibi subditam, non statu diuersam, non motu inquietam, non habitu informem, sed insitam & propriam & compositam & decoram, quali Deus potuit eguisse, sui magis

CA. XVI.

CA. VIII.

Isai. 40.

Rom. II.

CAP. IX.

I. Cor. 2.

Isai. 40.

Prou. 8.

quàm alieni egens? Deniq; vt necessariam sensit ad opera mundi, statim eam condit & generat in se-
 metipso. Dominus, inquit, condidit me initium viarum suarum in opera sua: ⁶¹ ante secula fundauit
 me prius quam faceret terram, priusquàm montes collocarentur, ante omnes autem colles genera-
 uit me; ⁶² prior autem abyssus genita sum. Agnoscat ergo Hermogenes idcirco etià Sophià Dei na-
 tam & conditam prædicari, ne quid innatum & inconditum præter solū Deum crederemus. Si enim
 intra Dominum quod ex ipso & in ipso fuit, sine initio non fuit: Sophia scilicet ipsius exinde nata &
 condita, ex quo in sensu Dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari: multo magis ⁶³ non capit sine
 initio quicquam fuisse quod extra Dominū fuerit. Si verò Sophia eadem Dei sermo est sensu sophia,
 & sine quo factum est nihil, sicut & dispositum sine sophia, quale est vt filio Dei sermone vnigenito
 & primogenito aliquid fuerit præter patrem antiquius: & hoc modo vtiq; generosius, nedum quod
 innatum nato fortius, & quod infectum facto validius? quia quod vt esset nullius eguit auctoris, mul-
 to sublimius erit eo, quod vt esset, aliquem habuit auctorem. Proinde si malum quidem innatum est,
 natus autem sermo Dei: Eructauit enim, inquit, sermonem optimū, non scio an à bono malum pos-
 sit adduci, validius ab infirmo, vt innatum à nato. Ita & hoc nomine materiam Dei præponit Her-
 mogenes, præponendo eam filio. Filius enim sermo, & Deus sermo: & ego & pater vnum sumus: ni-
 si quod sustinebit æquo animo filius eam præponi sibi, quæ patri adæquatur. ⁶⁴ Sed & ad originale
 instrumentū Moyse prouocabo, vnde & diuersa pars suspiciones suas ingratis fulcire conatur, ne sci-
 licet non inde instrui videretur vnde oportet. Itaq; occasiones sibi sumpsit quorundam verborum,
⁶⁵ vt hæreticis ferè mos est simplicia quæque torquere. Nam & ipsum principium, in quo Deus fecit
 cœlum & terram, aliquid voluit fuisse, quasi substantium & corpulentum, quod in materiam inter-
 pretari possit. Nos autem vnicuique vocabulo proprietatem suam vindicamus, principium initium
 esse, & competisse ita poni rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin
 initium sit illi ipsum dum incipit fieri. ⁶⁶ Ita principium siue initium inceptionis esse verbum: non ali-
 cuius substantiæ nomen. Iam nunc si principalia Dei opera cœlū & terra sunt, quæ ante omnia Deus
 fecit suorum esse propriè principium, quæ priora sunt facta, meritò sic præfatur scriptura, In princi-
 pio fecit Deus cœlum & terram, quemadmodum dixisset, In finem Deus fecit cœlum & terram: si
 post vniuersa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit & finis aliqua materia. Planè licebit
 etiam substantium aliquid principium esse alij rei, quæ ex ipso sit futura: vt argilla principium testæ,
 vt semē principium herbæ. Sed cum ita vtimur vocabulo principij quasi originis, non quasi ordinis
 nomine: adiicimus & mētionem ipsius rei specialiter, quam volumus principium alterius rei, De ce-
 tero si sic ponamus, verbi gratia: In principio fecit figulus peluim vel urnam: iam non materiam si-
 gnificabit principium: nō enim argillam nominaui principium, sed ordinem operis; quia figulus an-
 te cetera primū peluim & urnam fecit, exinde facturus & cetera, ad ordinationem operum princi-
 pij vocabulum pertinebit, non ad originem substantiarum. Possum & aliter principium interpreta-
 ri, non ab re tamen: ⁶⁷ nam & in Græco principij vocabulum, quod est ἀρχή, non tantū ordinati-
 uum, sed & potestatiuum capit principatū. ⁶⁸ Vnde & ἀρχόντες dicunt principes & magistratus. Er-
 go secundum hanc quoq; significationem principium pro principatu & potestate sumetur. In prin-
 cipatu enim & in potestate Deus fecit cœlū & terram. ⁶⁹ Sed vt nihil aliud significet Græca vox, quàm
 principium; & principium nihil aliud capiat, quàm initiū: habemus etiam illam initiū agnoscere, quæ
 dicit: ⁷⁰ Dominus condidit me initiū viarum suarum in opera sua. Si enim per Sophiā Dei omnia fa-
 cta sunt; & cœlum ergo & terram Deus faciens in principio, id est initio, in Sophia sua fecit. Denique
 si principium materiā significaret, non ita scriptura instruxisset, In principio Deus fecit, sed ex prin-
 cipio. Non enim in materia, sed ex materia fecisset. De Sophia autem potuit dici, in principio. In So-
 phia enim primò fecit, in qua cogitando & disponēdo iam fecerat: quoniam etsi ex materia facturus
 fuisset, antè in Sophia cogitādo & disponendo iam fecerat. Quoniā etsi erat initium viarū, quia co-
 gitatio & dispositio prima Sophiæ sit operatio, de cogitatu viam operibus instituens, hanc & inde au-
 thoritatem scripturæ mihi vindico, quod & Deus qui fecit, & ea quæ fecit ostēdens, vnde fecerit non
 proinde testatur. Nam quum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, & quod fit, & ex quo
 fit: tria nomina sunt adenda in legitima operis enarratione: persona factoris, species facti, forma ma-
 teriæ. Si materia non adetur, ⁷¹ vbi & opera & operæ operator adūtur, apparet ex nihilo eum opera-
 tum. Proinde enim aderetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Deniq; Euangelium vt supplemen-
 tum instrumenti veteris adhibebo, in quo vel eo magis debuerat ostendi Deus ex aliqua materia vni-
 uersa fecisse, quod illic etiam per quem omnia fecerit reuelatur. ⁷² In principio erat sermo. In quo
 principio scilicet, Deus fecit cœlum & terrā. Et sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo. Omnia
 per ipsum facta sunt, & sine illo factum est nihil. Cum igitur & hinc manifestetur & factor, id est Deus,
 & facta, id est omnia, & per quem, id est sermo nōne & vnde omnia facta essent à Deo per sermonē,
 exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri. Et
 non profitendo, satis probauit non fuisse: quia profiteretur si fuisset. ⁷³ Ergo, inquis, si tu ideò
 præiudicas ex nihilo facta omnia, quia non sit manifestè relatum de materia præcedenti factum
 quid, vide ne diuersa pars ideò contendat ex materia omnia facta, quia proinde non apertè signi-
 ficatum

A ficatum sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quædam facillè possunt: non statim & ex æquo admitti, ubi diuersitas causæ est. Dico enim etsi non apertè scriptura pronūtiavit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantam fuisse necessitatem apertè significandi de nihilo facta omnia, quanta esset si ex materia facta fuissent. Quoniam quod sit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum: ⁷⁴ & non periclitatur ne ex aliquo factum existimeretur, quando non demonstratur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo sit, nisi hoc ipsum apertè declaratur ex aliquo factum, illud dum ex quo factum sit ostenditur, periclitabitur primò videri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo sit factum. Dehinc etsi ea sit conditio ut non possit videri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longè factum videri, quàm ex quo factum est, dum non proponitur unde sit factum. Ita si ex nihilo Deus cuncta fecisse non potuit, scriptura non adiecisset illum ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, licet ex materia fecisset: quia illud in toto habebat intelligi, etsi non significaretur: at istud in dubio, nisi significaretur. ⁷⁵ Atque adeò Spiritus sanctus hanc scripturæ suæ rationem constituit, ut cum quid ex aliquo sit, & quod sit, & unde sit, referat. ⁷⁶ Fruticet, inquit, terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et rursus: Et dixit Deus: Producant aquæ repentina animarum viuarum, & volatilia volantia super terram ⁷⁷ per firmamentum cœli. Et factum est sic. Et fecit Deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentina, quæ prodixerunt aquæ secundum genus ipsorum. Item post hæc. Et dixit Deus: Producat terra animam viuentem secundum genus, quadrupedia & repentina, & bestias terræ, secundum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus, alias res Deus proferens, ostendit per Prophetam, & dicit quid unde protulerit: ⁷⁸ (quâquam possumus unde illas prolatas æstimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erant quædam ex quibus prolata videri possent:) si tantam curam instructionis nostræ insumpsit Spiritus sanctus, ut sciremus quid unde processerit, nonne proinde nos & de cœlo & de terra compotes reddisset, significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorum? ut tanto magis ex nihilo ea videretur operatus, quanto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur. Itaque sicut ea quæ de aliquo prolata sunt, ostendit unde prolata sint, ita quæ non ostendit unde prolata sint, ex nihilo prolata confirmat. Igitur in principio Deus fecit cœlum & terram. Adoro scripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem manifestat & facta. In Euangelio verò amplius & ministrum atque arbitrum rectoris inuenio sermonem. An autem de aliqua subiacenti materia facta sint omnia nusquam adhuc legi. Scriptum esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptum timeat ⁷⁹ Væ illud adijcientibus aut detrahentibus destinatum. ⁸⁰ Sed ex sequentibus argumentatur; quia scriptum sit: ⁸¹ Terra autem erat inuisibilis & incomposita. Nam & terræ nomen redigit in materiam, quia terra sit quæ facta est ex illa. Et erat in hoc dirigit, quasi quæ semper retrò fuerit innata & infecta. Inuisibilis autem & rudis; quia informem & confusam & inconditam vult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius singillatim reuincam, sed interim volo sic ei respondere. Putamus his articulis materiam demonstrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid esse ex ea factum scriptura significat? Atquin nihil tale significat. Fuerit licet materia, quantum sibi licet, vel potius Hermogeni: potuit & fuisse, & tamen nihil Deus ex illa fecisse, vel quia non decebat Deum alicuius eguisse, certè quia nec ostenditur quicquam ex materia fecisse. Sine causa ergo esset, inquis. Non planè adeò sine causa. Nam etsi mūdus non est factus ex illa, sed hæresis facta est, & quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta est hæresis, sed materiam ipsam potius hæresis fecit. ⁸² Reuertor nunc ad singulos articulos, per quos putauit significatam esse materiam. Et primò de nominibus expostulabo. Horum enim alterum legimus, quod est terræ: alterum non inuenimus, quod est materiæ. Quæro ergo, Cum materiæ nominatio non extet in scriptura, quomodo ei etiam terræ appellatio accommodetur in alio iam genere substantiæ nota? Quo magis materiæ quoque nominatio extitisse debuerat, consecuta etiam terræ appellationem, ut scirem terram commune cum materia esse nomen, ne illud ei soli substantiæ vindicarem, cuius & proprium, in qua magis notum est, vel ne illud in quamcunque aliam speciem, nec utiq; omni materiæ cōmunicare possem, si vellem. cum enim non extat proprium vocabulum eius rei cui commune vocabulum adscribitur, quanto non compareret cui adscribatur, cuiusq; alij poterit ascribi. Ita Hermogenes, etsi materiam ostenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoq; cognominatam, ut ita vtrunq; illi vocabulum vindicaret. ⁸³ Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura; vnam quam in principio Deus fecit: Aliam, materiā, ex qua fecit, de qua dictum sit, Terra autem erat inuisibilis & rudis. Vtiq; si quærā ex duabus quæ cui nomen terræ accommodare debeat? dicetur, hanc quæ facta sit ex illa ex qua facta est, vocabulum deriuasse, quia verisimilius sit ab origine sobolem potius, quàm originem à sobole vocitari. Hoc si ita est, alia nobis obuoluitur questio, an competat terram hanc quam Deus fecit, ex illa ex qua fecit, ex cōnomentum deriuasse. Audio enim apud Hermogenem ceterosque Materiarios hæreticos, terram quidē illam in formem & inuisibilem & rudem fuisse: hanc verò nostrā proinde & formā, & conspe-

C. XXII.

Gen. I.

Ibid.

Ibid.

Gen. I.

Ioan. I.

Apoc. VI.

C. XXIII.

"

"

Gen. I.

"

C. XXIV.

"

Gen. I.

C. XXV.

"

Gen. I.

"

"

"

"

"

etum, & cultum, à Deo consecutum. Aliud ergo factam quàm erat ea ex qua facta est. Porro aliud D
 facta, non potuit cum ea denominatione sociari, à cuius conditione descuerat. Si nomen proprium
 materiæ illius fuit terra, hæc quæ non est materia, aliud scilicet facta, terræ quoq; non capit nomen
 alienū, & statu suo extraneū. Sed materia facta, id est terra, habuit cum sua origine consortiū nominis
 sicut & generis. Non audio. Nam & testam, licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, sed
 testam: ⁸⁴ & electrum, licet ex auro & argento fœderatum, nec argentū tamen nec aurū appellabo, sed
 electrū. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à voto eius recedit, appellationis, sicut & conditionis
 proprietate. Quàm autē transferit de statu terræ illius, id est materiæ, ista terra, vel eo palàm est, quòd
 hæc apud Genesim testimoniū boni accipit: Et vidit Deus quia bonū: illa autem apud Hermogenē in
 originē & causam malorū deputatur. Postremo si ideò hæc terra, quia & illa, cur non & materia hæc
 quoq; quia illa? Immò iam & cœlū & omnia, si ex materia cōstant, & terræ & materiæ vocari debue-
 rūt. Satis ista de terræ nomine (in quo materia intelligi voluit) quod nomen vnus elementi omnes
 sciunt, natura primū, deinde scriptura docente, ⁸⁵ nisi & Sileno illi apud Midam regē adseuerāti de
 alio orbe, credendum est, ⁸⁶ auctore Theopompo. Sed & Deos multos idem refert. ⁸⁷ Nobis autem
 vnus Deus & vna est terra, quam in principio Deus fecit. Cuius ordinē incipiēs scriptura decurrere,
 primò factā eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. sicut & cœlū primò factū professā. In prin-
 cipio fecit Deus cœlū, dehinc dispositionē eius superinducit: ⁸⁸ Et separauit inter aquā quæ erat infra
 firmamentū, & quæ super firmamentū, & vocauit Deus firmamentū cœlū, ipsum quod in primor-
 dio fecerat. Proinde & de homine, Et fecit Deus hominem, ad imaginē Dei fecit illum. Dehinc qua-
 liter fecerit reddit: ⁸⁹ Et finxit Deus hominem de limo terræ, & afflauit in faciē eius flatum vitæ & fa-
 ctus est homo in animam viuam. Et vtique sic decet narrationem inire, primò præfari, postea profe-
 qui, nominare, deinde describere. Alioquin vanum, si eius rei cuius nullam præmiserat mentionem,
 id est materiæ, ne ipsum quidem nomen, subito formam & habitum promulgauit: antè enarrat qua-
 lis esset, antequàm an esset; ostendit figurā deformati, nomen abscondit. At quanto credibilis secun- E
 dum nos eius rei dispositionē scriptura subiunxit, cuius institutionem simulq; nominationem præ-
 misit. Quàm denique integer sensus est: In principio Deus fecit cœlum & terrā, terra autem erat in-
 uisibilis & rudis, quam Deus scilicet fecit, de qua scriptura cū maximè ediderat. ⁹⁰ Nam & autem
 ipsum, velut fibula coniunctiue particulæ ad cōnexum narrationi appositum est, Terra autem. Hoc
 enim verbo reuertitur ad eam, de qua suprà dixerat, & alligat sensum. A deò aufer hinc Autem, & so-
 luta compago est, vt tunc possit de alia terra dictum videri, Terra erat inuisibilis & rudis. ⁹¹ Sed tu
 supercilio capitis & nutu digiti accommodato altiùs tollens, & quasi retrò iactans: Erat, inquis, quasi
 semper fuerit scilicet innata & infecta, & idcirco materia credenda. At ego sine vllo lenocinio pro-
 nuntiationis simpliciter respondebo, de omni re posse dici, Erat, etiam de ea quæ facta, quæ nata sit,
 quæ aliquando non fuerit, & quæ materia non sit. Omne enim quod habet esse, vnde habeat, siue per
 initium, siue sine initio, hoc ipso quod est, etiam Erat dicetur. Cui competit prima verbi positio in
 definitionē, eiusdem etiam declinatio verbi decurret in relationē. Est definitionis caput, Erat rela-
 tioni facit. ⁹² Hæ sunt argutiæ & subtilitates hæreticorum, simplicitatem cōmuniū verborum torquen-
 tes in quæstionem. Magna scilicet quæstio est, Si erat terra quæ facta est. Sanè discutiendum, an ei
 competat inuisibilē & rudem fuisse quæ facta est, an ei ex qua facta est, vt eiusdē sit erat, cuius & quod
 erat. ⁹³ Atquin non tātū probabimus istum habitum huic terræ cōpetisse, sed & illi alijs non com-
 petisse. Nam si nuda materia Deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruente: siquidem nondum F
 quicquam erat præter ipsam & Deum: vtique inuisibilis esse non poterat. Quia etsi tenebras volet in
 substantia fuisse materia ⁹⁴ cui articulo respondere debemus suo ordine) etiam homini tenebræ vi-
 sibiles sunt; hoc enim ipsum quod sunt tenebræ videntur, nedum Deo. Et vtique si inuisibilis esset,
 nullo modo cognosceretur qualitas eius. ⁹⁵ Vnde ergo compertus est Hermogenes informē & con-
 fusam & inconditam illam fuisse, quæ vt inuisibilis latebat: ⁹⁶ aut si hoc à Deo reuelatum est, probare
 debet. Sic & an rudis dici potuerit, expostulo. Certè enim rude illud est quod imperfectum est: Cer-
 tè imperfectum non potest esse, nisi quod factum est? Quod enim minus factum est, imperfectum est.
 Certè, inquis. Ergo materia quæ facta non erat, in totum imperfecta esse non potuit. Quæ imperfe-
 cta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habēs, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initij
 enim accidens est, rudimentum. Terra verò quæ facta est, meruit & rudis dici. Statim enim vt facta
 est, habuit imperfectæ locum, ante perfectionem. ⁹⁷ Si quidem omnia opera sua Deus ordine con-
 summauit, incultis primò elementis ⁹⁸ depalans quodammodò mūdum, dehinc exornatis velut de-
 dicans. Nam & lumen non statim splendore solis impleuit, & tenebras non statim solatio lunæ tem-
 perauit, & cœlum non statim sideribus stellisque signauit, & maria non statim beluis frequentauit,
 & ipsam terram non statim varia fœcunditate dotauit: Sed primò esse ei contulit: dehinc non inua-
 cuum esse suppleuit. Sic enim & Esaias: Non inuacuum ait fecit illam, ⁹⁹ sed inhabitari. Postea ergo
 quàm facta est, futura etiam perfecta, interim erat inuisibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoq; ipso
 quòd inuisibilis, vt nec visui perfecta, simul & vt de reliquo nondum instructa. Inuisibilis verò, vt
 adhuc aquis tanquam munimento genitalis humoris obducta. Qua forma, etiam ad finis eius caro
 nostra

C. XXVI.
Gen. I.

Vbi suprà.

C. XXVII

C. XXVIII

C. XXIX.

Isai. 25.

A nostra producit. Nam & David ita canit: Domini est terra plenitudo eius, ¹⁰⁰ orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipse super maria fundavit eam, & super flumina præparavit eam. Segregatis enim aquis in cavationem sinum, emicantior facta est arida, quæ antehac aquis tegebatur. Exinde itaque & visibilis efficitur, dicente Deo: ¹⁰¹ Congregetur aqua in congregationem unam, & videatur arida. Videatur, inquit, non fiat. Iam enim facta erat, sed invisibilis usque tunc videri sustinebat. Arida autem, quod erat futura ex diuortio humoris, tamen terra. Et vocavit Deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem postea consecuta, definit rudis haberi cum pronuntiat Deus: Fructificet terra herbam fœni seminantem semen secundum genus & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Item: Producat terra animam vivam secundum genus, & quadrupedia, & repentia, & bestias terræ secundum genus. Implevit igitur ordinem suum scriptura divina. Quam enim prædixerat invisibilem & rudem, ei & visionem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat invisibilis & rudis. Ergo materia erit postea visibilis & perfecta. Volo itaque videre materiam, visibilis enim facta est. Volo & perfectam eam cognoscere, ut ex illa etiam fœni herbam, & ex illa decerpam lignum fructuosum, & ex illa animalia usus meo famulentur. Sed materia quidem nusquam: terra verò hæc, id est coram. Hanc video, hac perfruor, ex quo invisibilis & rudis esse desijt, de qua manifestissimè Esaias: ¹⁰² Hæc dicit Dominus qui fecit cælum. Iste Deus qui demonstravit terram & fecit illam. Certè eandem demonstravit, quam & fecit. Quomodo demonstravit? Vtiq; dicendo: Videatur arida. Quare videri iubet, nisi quia retrò non videbatur? ut sic quoq; eam non in vacuum fecisset faciendo visibilem, & ita habilem. Et sic per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus, eandem & factam esse à Deo & ostensam, nec aliam fuisse rudem & invisibilem, quam quæ & facta & ostensa est. atq; ita: Terra autem erat invisibilis & rudis, ad eam pertinet quam Deus cum cælo separavit. ¹⁰³ Sic & sequentia cōiecturam Hermogenis instruere videbuntur: Et tenebræ super abyssum, & spiritus Dei super aquas ferebatur, quasi & hæc cōfusæ substantiæ, massalis illius modis argumenta portendant. Atquin singillatim definiens tenebras, abyssum, spiritum Dei, aquas nihil confusum, nec in confusione incertū æstimari facit tam diuisa relatio certorum & distinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, quum situs proprios eis adscribit, tenebras super abyssum, spiritum super aquas, negavit confusionem substantiarum, quarum demonstrando dispositionem, demonstravit etiam distinctionem. ¹⁰⁴ Vanissimum denique, ut materia quæ informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adseueretur, non ædito quid sit illud corpus confusionis, quod unicuique credendum est, si informe est: uniforme etenim quod informe est. Informe autem quod ex varietate confusum est, unam habeat necesse est speciem: quod non habet speciem, dum ex multis unam habet speciem. Ceterum aut habebant in se species istas materia, de quarum vocabulis intelligendas esse tenebras dico, & abyssum, & spiritum, & aquas aut non habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non habebat, agnoscitur? ¹⁰⁵ Sed & illud utique captabitur: de cælo solo & de terra ista scripturam significasse, quod eam in principio Deus fecerit: de speciebus autem supradictis nihil tale: & ideò eas quæ factæ non significantur, ad infectam materiam pertinere. Respondebimus huic quoque scrupulo. Scriptura divina satis differeret, si summas ipsas rerum à Deo factas commendasset cælum & terram, habentes utique suggestus suos proprios, qui in ipsis summis intelligi possent. Suggestus autem cæli & terræ primò tunc fuerint tenebræ, & abyssus, & spiritus, & aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ & abyssus infra terram. Cælo verò spiritus & aquæ subiacebant: nam si aquæ super terram, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquæ super terram. Quæ verò super terram, ea utique infra cælum. Et sicut terra abyssus & tenebris, ita & cælum spiritui & aquis incubabat, & complectebantur. Et ita novum non est, ut id solum quod continet nominetur, quâ summale: in isto autem intelligatur & quod continetur, quâ portionale. Ecce si dicam, ciuitas extruxit theatrum, & circum, scena autem erat talis & talis, ¹⁰⁶ & statuæ super euripum, & obeliscus super omnia ferebatur: quia non & has species edixerim factas à ciuitate, non erunt ab ea cum circo & teatro? an ideò non adieci factas has quoque species, quâ inerant eis quæ facta prædixeram, & inesse quibus inerant, intelligi poterant. Sed vacet hoc exemplum ut humanum: aliud de auctoritate scripturæ ipsius arripiam. Fecit, inquit, Deus hominem de terra & adflavit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam vivam. Faciem quidem eius hæc nominat, sed nec ipsam factam à Deo dixit. ¹⁰⁷ Costam verò & ossa, & carnem, & oculos, & sudorem, & sanguinem postea loquitur, quæ nec tunc facta à Deo significauit. Quid respondebit Hermogenes? Nunquid & mēbra hominis ad materiam pertinebunt, quia non nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis ¹⁰⁸ factitatione censentur? Proinde membra erant cæli & terræ abyssus & tenebræ, spiritus & aquæ. In corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est eius elementi quo continetur; Omnia autem elementa cælo aut terra continentur. ¹⁰⁹ Hæc responderim pro scriptura præsentī, quatenus hæc solorum corporum factitationem commendare videtur cæli & terræ. Scijs esse qui ultro in corporibus & membra cognoscerent,

psal. 23.

Gen. 1.

Ibid.

Ibid.

Isai. 45.

Gen. 1.

Isai. 45.

Gen. 1.

CA. XXX

Gen. 1.

C. XXXI.

Gen. 1.

Gen. 2.

Gen. 2. 3.

4.

Gen. 1.

C. XXXII.

& ideo compendio vſa eſt. Prouidit tamen & hebetes & inſidioſos, qui diſſimulato tacito, intel-
lectu, iſtis quoque membris verbum factitationis ſignificatorium exigent. Itaque & propter iſtos
ſingulas ſpecies factas docet alijs in locis. Habes Sophiam, Prior autem abyſſo genita ſum, dicen-
tem: vt credas abyſſum quoque genitam, id eſt factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil
inter eſt facta an nata ſit abyſſus, dum initium detur illi, quod non daretur ſi materia ſubiecta eſſet.
De tenebris verò ipſe Dominus per Eſaiam: Ego, qui ſtruxi lucem & feci tenebras. De ſpiritu aequè
Amos: ¹¹⁰ Qui ſolidat tonitruum, & condidit ſpiritum, & adnuntiat in homines Chriſtum ſuum:
eum ſpiritum conditum oſtendens, qui in terras conditas deputabatur, qui ſuper aquas ferebatur,
librator & adflator & animator vniuerſitatis: ¹¹¹ non, vt quidam putant, ipſum Deum ſignificari ſpi-
ritum, quia Deus ſpiritus. Neque enim aqua Dominum ſuſtinere ſufficerent; ſed eum ſpiritum dicit,
de quo etiam venti conſtiterunt: vt ait per Eſaiam: quia ſpiritus à me exiuit, & flatum omnem ego
feci. Item de aquis eadem Sophia. ¹¹² Et cum firmos ponebat fontes quæ ſub cœlo eſt, ego erā mo-
dulans cum ipſo. Quum ergo & eas ſpecies probamus à Deo factas, etſi in Genefi tantummodò no-
minantur ſine factitationis menciónē; reſpondebitur fortasſe ex diuerſo: ¹¹³ Planè factas eas, ſed ex ma-
teria. vt ſtilus quidem Moyſi, Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur; mate-
riam ſonet: ceteræ verò ſcripturæ, quæ ex materia factæ ſint ſpecies in diſperſo demonſtrēt. Ergo ſi-
cut terra de terra, ita & abyſſus ex abyſſo, & tenebræ ex tenebris, & ſpiritus & aqua ex ſpiritu & aquis
conſtiterunt. Et ſicut ſuprà diximus, non potuit informis fuiſſe materia, ſi ſpecies habebat, vt & aliæ
ex ea ſint confectæ, niſi quòd non aliæ, ſed ipſæ ex ſemetiſſis. Siquidem non capit diuerſas fuiſſe
quæ hiſdem nominibus æduntur: quòd iam operatio diuina otioſa videri poſſit, ſi quæ erant fecit:
cum generoſiora eſſent, quæ non erant facta, ſi fierent. Igitur vt concludam, aut materiam tunc
ſignificauit Moyſes cum ſcribit, Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ſuper aquas fereba-
tur; Aut quum hæ ſpecies alibi poſtea demonſtrantur factæ à Deo, debuerunt aequè demonſtrari
ex materia, quam Moyſes præmiſerat, factæ: Aut ſi ſpecies iſtas, & non materiam ſignificauit Moyſes,
vbi materia demonſtrata ſit quæro. [¹¹⁴ Sed dum illam Hermogenes inter colores ſuos inuenit ¹¹⁵ (in-
ter ſcripturas enim Dei inuenire non potuerit) ſatis eſt quòd omnia & facta à Deo conſtat, & ex ma-
teria facta non cōſtat: quæ etiam ſi fuiſſet, ipſam quoque à Deo factam credidiſſemus: quia nihil innat-
um præter Deū præſcribentes, obtineremus. In hunc vſque articulum locus eſt retractatui, donec
ad ſcripturas prouocata deficiat exhibitio materiæ. Expedita ſumma eſt: nihil inuenio factū, nihil ex
nihilò, quia quòd factum inuenio, non fuiſſe cognoſco. Etiam ſi quid ex aliquo factum eſt, ex fa-
cto habet cenſum, vt ex terra, herba, & fructus, & pecudes, & figurario hominis ipſius: vt ex aquis
natatiles & volatiles animæ. Huiusmodi origines rerum ex his prolatarum, potero materias appel-
lare: ſed factas à Deo & ipſas [¹¹⁶ Ceterum omne ex nihilò conſtituiſſe, illa poſtremo diſpoſitio ſua-
debit, quæ omnia in nihilum redactura eſt. Siquidem & cœlum conuoluetur vt liber, immò nul-
quam fiet cum ipſa terra, cum qua primordio factum eſt. Cœlum & terra præteribunt, inquit, ¹¹⁷
Cœlum primum & terra prima abierunt, & locus non eſt inuentus illis: quia ſcilicet quòd & finit, lo-
cum amittit. Sic & Dauid, Opera manuum tuarum cœli, & ipſi peribūt. ¹¹⁸ Nam etſi mutabit illos ve-
lut opertorium, & mutabuntur, ſed mutari perire eſt priſtino ſtatui, quem dum mutatur, amittunt. ¹¹⁹
Et ſtellæ quidem de cœlo ruent, ſicut fici arbor, quum valido commota vento acerba ſua amittit.
Montes verò tanquam cera liqueſcent, à conſpectu Domini. ¹²⁰ Quum ſurrexerit, ſcilicet cōfringere
terram. Sed & paludes, inquit, arefaciam. ¹²¹ Et quærent, aquam, nec inuenient; ¹²² etiam mare Ocea-
nus. Quæ omnia etſi alter putauerit ſpiritualiter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita
futurorum, quomodo ſcripta ſunt. Si quæ enim figura ſunt, ex rebus conſiſtentibus fiant neceſſe
eſt, non ex vacantibus: quia nihil poteſt ad ſimilitudinem de ſuo præſtare, niſi ſit ipſum quòd tali ſimi-
litudine præſtet. Reuertor igitur ad cauſam definientē omnia ex nihilò ædita, in nihilum peruertura.
Ex æterno enim, id eſt ex materia, nihil Deus interibile feciſſet, nec ex maioribus minora cōdidiffet,
cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id eſt ex interibili æternum: quòd & carni no-
ſtræ pollicetur, cuius virtutes & poteſtates ſuas, hunc iam arrabonem, voluit in nobis collocare, vt
credamus etiam illum vniuerſitatem ex nihilò velut emortuam, quæ ſcilicet non erat, in hoc vt eſſet,
ſuſcitariſſe. [¹²³ De cetero verò ſtatu materiæ, etſi non eſt retractandum, prius enim erat vt eam eſſe
conſtaret, tamen ac ſi conſtiterit, perſequendus eſt ordo: quo magis eam non eſſe conſtet, cuius nec
reliquus ſtatus conſiſtat, ſimul vt contrarietates ſuas agnoſcat Hermogenes. Prima, inquit, facie vide-
tur nobis incorporealis eſſe materia: exquiſita autem ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque
incorporealis. Quæ eſt iſta ratio recta, quæ nihil recti renūciat id eſt nihil certi? Niſi fallor enim, om-
nis res aut corporalis aut incorporealis ſit neceſſe eſt: (¹²⁴ vt concedā interim eſſe aliquid incorporeale
de ſubſtantijs duntaxat, cum ipſa ſubſtātia corpus ſit rei cuiuſq;:) certè poſt corporale & incorporeale
nihil tertium. Age nunc ſit & tertium quòd illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ neque
corporalem neque incorporealem materiam facit: vbi eſt, quale eſt, quid vocatur, quid deſcribitur,
quid intelligitur? Tantum hoc ratio renuntiauit, nec corporalem materiam nec incorporealem
renuntians

C. xxxvi.

D renuntians materiam, & ex parte incorporalem. Iam ergo ne neutrum sit, utrunque materia censenda
 est? Erit enim corporalis & incorporalis aduersus renuntiationem rectæ rationis illius planè rationē
 non reddentis sententiæ suæ, sicut nec alia reddit. Corporale enim materiæ, vult esse, de quo corpora
 ædantur: incorporale verò, inconditum motum eius. Si enim, ait, corpus tantummodò esset, nihil ei
 incorporale appareret, id est motus. Si verò in totum incorporalis fuisset, nullum corpus ex ea fieret.
¹²⁶ Quanto hæc rectior ratio, nisi quòd si tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio ista, pictor
 te bardior non est. Quis enim tibi concedit motum, in secundam partem substantiæ deputare: cum
 substantiua res non sit, quia nec corporalis, sed accidens, si fortè substantiæ & corpori, ut actus, &
 pulsus, ut lapsus, ut casus, ita & motus. Nam siue à semetipso quid mouetur, actus eius est motus,
 certè pars substantiæ non est, sicut tu motū substantiæ facis materiæ incorporalem. Omnia denique
 mouentur aut à semetipsis ut animalia, aut ab alijs ¹²⁷ ut inanimalia, tamen nec hominē, nec lapidē, &
 corporale & incorporale dicemus, quia & corpus habeat & motum, sed vnā omnibus formā solius
 corporalitatis, quæ substantiæ res est: si qua incorporalia eis adsunt, aut actus, aut passionēs, aut offi-
 cia, ¹²⁸ aut libidines eorum, non portiones deputamus. Quò ergo facit, portionem materiæ in mo-
 tum disponere, qui non ad substantiam pertinet, sed ad substantiæ habitum? Quid enim si immobi-
 lem placuisset tibi inducere materiam, nunquid immobilitas secunda pars formæ videretur? Sic
 itaque nec motus. ¹²⁹ Sed de motu & alibi licebit. [¹³⁰ Nunc enim video te ad illam rursus ratio- xxxvii.
 nem reuerti, quæ tibi nihil certi renuntiare consuevit. Nam si ut nec corporalem, nec incorpora-
 lem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegasset, proinde superargumentasset, Si enim, in-
 quis, esset bona quæ semper hoc fuerat, non desideraret compositionem Dei: si esset natura mala,
 non accepisset translationem in melius: nec quicquam compositionis suæ adplicuisset illi Deus tali
 natura: Inuacuum enim laborasset. Verba hæc tua sunt: quorum te & alibi meminisse oportuerat, ne
 E quid his contrarium inferres. ¹³¹ Sed quoniam de mali & boni ambiguitate super materiam in præ-
 teritis aliquid retractauimus, nunc ad præsentem, & solam propositionem & argumentationem
 tuam respondebo. Nec dicam, & hinc te certum aliquid debuisse pronuntiasse: aut bona, aut mala,
 aut tertium aliquid: sed ne hinc quod tibi libuit pronuntiasse, custodisse. Rescindis enim quod pro-
 nuntiaisti nec bonam nec malam: quia cum dicis, Si esset bona, non desideraret componi à Deo, ma-
 lam portendis: & cum adponis, Si esset mala natura, non admitteret in melius translationem, bonam
 subostendis: Atque ita & boni & mali ad finem constituisti, quam nec bonam nec malam pronuntia-
 sti. Ut autem & argumentationem, qua putasti te propositionem tuam confirmaturum, retūdā, op-
 pono etiam illud, Si bona fuisset materia semper, quare non desiderasset in melius reformari? Quod
 bonum non desiderat, aut non optat, aut non capit profectum, ut fiat de bono melius. Equè si ma-
 la natura fuisset, quare non potuerit à Deo conuerti, ut à potentiore, ut ab eo qui lapidum quoque Math. 3.
 naturam conuertere valeat in filios Abraham? Nempe ergo non tantum comparas Dominum mate-
 riæ, sed & subijcis, à quo natura materiæ deuinci & edomari in melius non potuisset. Sed & quam hinc
 non vis natura malam, alibi te confessum negabis. [¹³² De situ materiæ id tracto, quod & de motu, xxxviii.
 ut peruersitatem tuam traducat. Subiacentem facis Deo materiam, & utique locum illi qui sit infra
 Deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur à loco,
 intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, ¹³³ quam quantum propriè pictor, agnos-
 cis finem esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo erit infinita materia, quæ dum in loco est, à
 loco determinatur, & dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis di-
 F cens: Infinita est autem, eo quòd semper est. Etsi qui discipulorum tuorū voluerit argumentari, quasi
 infinitatē æuo, non motu corporis intelligi velis: atquin corporaliter infinitam, corporaliter immen-
 sam, & incircumscriptam, sequentia ostēdunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeò
 corpore infinita, non tempore est. ¹³⁴ Et obduceris, corpore eam infinitam faciens, cum locum ei ad-
 scribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non totam eam formauerit
 Deus, nō scio, nisi quā aut inualidus, aut inuidus. Itaq; dimidiū eius quæ non tota formata sit quæro,
 ut qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim Deus ut ¹³⁵ exemplarium antiquitatis ad gloriam ope-
 ris palam fecisset. [¹³⁶ Sit nunc definitiua, sicut rectius tibi videtur, per demutationes suas & translatio- xxxix.
 nes: sit & cōprehensibilis, ut quæ fabricatur, inquis, à Deo, quia & conuertibilis & demutabilis & di-
 spartibilis. Demutationes enim eius, inquis, dispartibilem eā ostēdūt. ¹³⁷ Et hinc à lineis tuis excidisti,
 quibus circa personam Dei vsus es, præscribens Deum illam non ex semetipso fecisse, quia in partes
 venire non posset qui sit æternus & manēs in æuum, ac per hoc immutabilis & indiuisibilis. Si & ma-
 teria eadem æternitate censetur, neque initium habens neque finem eadem ratione non poterit pati
 dispartitionem & demutationem, qua nec Deus. In æternitatis consortio posita, participet cum illo
 necesse est & vires, & leges, & conditiones æternitatis. Atque cum dicis, Partes autem eius omnia si-
 mul ex omnibus habent, ut ex partibus totum dinoscatur: utique eas partes intelligi vis, quæ ex il-
 la prolatae sunt, quæ hodie videntur à nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, utique ex
 pristinis, quando quæ hodie videntur, aliter habeant quàm pristina fuerunt? [¹³⁸ Dicis in melius re- xl.
 formatam materiam, utique de deterioribus: & vis meliora deteriorum exemplarium ferre. Confusa

- res erat, nunc verò composita est. Et vis ex compositis incomposita præberi. Nulla res speculum alterius rei, id est non cœqualis. ⁴³ Nemo se apud tonsorem pro homine mulum inspexit, nisi si qui putat in hac extructione mundi, dispositæ iam & compræ, informem & incultam materiam respondere. Quid hodie informe in mundo, quid retrò speciatum in materia, ut speculum sit mundus materiæ? Cùm ornamenti nomine sit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginem refert, ut dicas totum eius partibus cognosci? Certè ex illo toto erit etiam hoc quod non venit in deformationem. Et suprâ ædidisti, non totam eam fabricatam. Igitur vel hoc rude & confusum & incompositum non potest in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quæ nec partes materiæ appellari conuenit, cùm à forma eius ex mutatione diuisa recesserunt. [⁴⁴ Reuertor ad motum, ut ubique te lubricum ostendam. Inconditus, & confusus, & turbulentus fuit materiæ motus. Sic enim & ollæ vndique ebullientis similitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à te adfirmatur? Cùm enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, subiaccens materia æqualis momenti habens motum, neque ad bonum, neque ad malum plurimum vergit. Si æqualis momenti, iam non turbulentus, nec ⁴⁵ cacabaceus, sed compositus, & temperatus, scilicet qui inter bonum & malum suo arbitrio agitur, in neutram tamen partem pronus & præceps, ⁴⁶ mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Hæc inquis non est, hæc turbulentia ⁴⁷ & passivitas non est, sed modestia, & modestia & iustitia motationis neutram in partem inclinantis. Planè si huc & illuc aut in alterum magis proclinarer, tunc inconcinnitatis, & inæqualitatis, & turbulentia denotari mereretur. Porro si neque ad bonum, neque ad malum pronior erat motus, utique inter bonum & malum agebatur: ut ex hoc quoque materiam determinabilem appareat, cuius motus ⁴⁸ nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum vergebat, intra vtrumque ab vtroque pendeat, & hoc nomine ab vtroque determinabatur. Sed & bonum & malum in loco facis, cùm dicis motum materiæ in neutrum eorum fuisse propensum. Materia enim quæ in loco erat, neque huc neque illuc deurgens, in loca non deurgebat, in quibus erat bonum & malum. Dans autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo localia, quia quæ locum habet, prius est ut corporalia sint. Denique incorporalia proprium locum non haberent, nisi in corpore, cùm corpori accedunt. Ad bonum autem & malum non deurgente materia, ut aut corporalia aut localia non deurgebat. Bonum ergo & malum erras si substantias esse vis. Substantias enim facis quibus loca adsignas. Loca autem adsignas, cùm materiæ motum ab vtraque regione suspendis. [⁴⁹ Dispersisti omnia, ne de proximo quàm contraria sibi sint relucere. At ego colligam singula & conferam. Inconditum adseueras motum materiæ, eamque adijcis sectari informitatem: dehinc alibi, desiderare componi à Deo. Desiderat formationem quæ sectatur informitatem, aut sectatur informitatem quæ desiderat formationem? Non vis videri Deum æquari materiæ: & subijcis, habere illam cum Deo communionem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam commune aliquid cum Deo, ornari eam ab ipso, atquin si commune aliquid habebat cum Deo, non desiderabat exornari ab ipso, pars scilicet Dei per communionem. Aut & Deus poterat ornari à materia, habendo cum illa aliquid & ipse commune, & iam in hoc necessitati subijcis Deum, si fuit aliquid in materia propter quod eam formaret. Cômune autem inter illos facis, quod à semet ipsis mouentur, & semper mouentur. Quid minus materiæ quàm Deo adscribis? Totum consortium diuinitatis hoc erit, libertas & æternitas motus. Sed Deus compositè, materia inconditè mouentur. Tamen diuinum proinde, motu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit sic moueri quomodo Deo non licuit. [⁵⁰ De motu & illud notauerim. Nam secundum ollæ similitudinem, sic erat, inquis, materiæ motus, antequàm disponderetur, concretus, inquietus, inadprehensibilis præ nimietate certaminis. Dehinc subijcis: Stetit autem in Dei compositionem, & inadprehensibilem habuit inconditum motum, præ tarditate inconditi motus. ⁵¹ Suprà, certamen motui adscribis, hæc tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas, accipe. Suprà dicis: Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius: nec Deus aliquid compositionis accommodasset illi. Inuacuum enim laborasset. Finisti igitur duas sententias, nec materiam natura malam, nec naturam eius à Deo potuisse conuerti. Horum immemor, postea infers: At ubi accepit compositionem à Deo & ornata est, cessauit à natura. Si in bonum reformata est, utique de malo reformata est. Et si per compositionem Dei cessauit à natura mali, natura cessauit ergo, & mala fuit natura ante compositionem, & desinere potuit à natura post reformationem. [⁵² Sed & qualiter operatum facias Deum, sequitur ut ostendam. Planè à Philosophis recedis, sed tamen & à Prophetis. ⁵³ Stoici enim volunt Deum sic per materiam decucurrisse, quomodo mel per fauos. At tu non, inquis, pertransiens illam facit mundum, sed solummodò adparens & adpropinquans ei, sicut facit ⁵⁴ qui decor solummodò adparens, & Magnes lapis solummodò adpropinquans. Quid simile Deus fabricans mundum, & decor vulnerans animum, ⁵⁵ aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etsi adparuit Deus materiæ, sed non vulnerauit illam quod decor animum: & si adpropinquauit, sed non cohæsit illi, quod Magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere. Certè si adparendo & adpropinquando materiæ, fecit ex illa Deus mundum, utique ex quo adparuit fecit, & ex quo adpropinquauit. Ergo quando non fecerat retrò, nec adparuerat illi, nec adpropinquauerat. Et cui credibile est, Deum non adparuisse mate-

A materia, vel quā consubstantiali suę per aternitatem: ab ea longē fuisse, quem credimus vbique esse, & vbique adparere? ¹⁵² cui etiam inanimalia & incorporalia laudes canunt apud Danielelem. Quantus hic locus, in quo Deus à materia tantum distabat, vt neque adpareret, neque adpropinquaret ante mundi molitionem? credo peregrinatus est ad illam de longinquo, cum primum ei voluit adparere & adpropinquare. [¹⁵³ At enim Propheta & Apostoli non ita tradunt mundum à Deo factum, adparente solummodo & adpropinquante materia, quia nec materiam vllam nominauerunt: sed primò Sophiam conditam, initium viarum in opera ipsius: dehinc & sermonem prolatum, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Denique sermone eius cœli confirmati sunt, ¹⁵⁴ & spiritus ipsius vniuersę virtutes eorum. ¹⁵⁵ Hic est Dei dextera, Dei & manus ambę per quas operatus est, atque molitus est. Opera enim manuum tuarum, inquit, cœli: ¹⁵⁶ per quas & mensus est terram, & palmo cœlum. Noli ita Deo adulari, vt velis illum solo visu & solo accessu tot ac tantas substantias protulisse, & non proprijs viribus instituisse. Sic enim & Hieremias commendat: Deus faciens terram ¹⁵⁷ in valentia sua, parans orbem in intelligentia sua, & suo sensu extendit cœlos. ¹⁵⁸ Hæ sunt vires eius, quibus enixus, totum hoc condidit. Maior est gloria eius, si laborauit. Denique septima die requieuit ab operibus. Vtrunque suo more. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mundum, nunquid cum facere desijt, rursus adparere & adpropinquare cessauit? Atquin magis adparere cœpit & vbique conueniri Deus, ex quo factus est mundus. Vides ergo quemadmodum operatione Deus vniuersa constituit, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem, & sensu extendentis cœlum: non adparentis solummodo nec adpropinquantis, sed adhibentis tantos animi sui nifus, Sophiam, Valentiam, Sensem, Sermonem, Spiritum, Virtutem. Quæ illi non erant necessaria, vt adparendo tantummodo & adpropinquando profectus fuisset. ¹⁵⁹ Hæc autem sunt inuisibilia eius, quæ secundum Apostolum ab institutione mundi factis eius conspiciuntur, non materię nescio quę, sed sensualia ipsius. Quis enim cognouit sensum Domini? De quo exclamat, o profundum diuitiarum & Sophiæ, ¹⁶⁰ vt ininuentibilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quid hæc magis sapiunt, quàm vt ex nihilo omnia facta sunt? quæ nec inueniri nec inuestigari nisi solo Deo possent, alioqui inuestigabilia, si ex materia sunt inuestigata & inuenta. Igitur inquantum constitit materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quod nec talem competat fuisse qualis inducitur, intantū probatur omnia à Deo ex nihilo facta, nisi quod Hermogenes eundem statum describendo materiæ quo est ipse, inconditum, confusum, turbulentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentum artis suæ dum ostendit, ipse se pinxit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS HERMOGENEM.

I. ADVERSVS HERMOGENEM.] Etsi Hermogenis in hereticorum Catalogo sub finem lib. de Præscriptionib. adu. hereticos non meminerit, ad hæresin tamen eius adludit, eiusdem libri c. 7 in hæc verba: Et vbi Materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est; vbi quadam huc pertinentia ex Quintino descriptimus n. 43. Et nominatim etiam eius meminit c. 30. Ceterum, inquit, & Nigidius nescio quis, & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant, peruerentes vias Dei. Vnde videtur Nigidius ille eiusdem cum illo secta fuisse, sicut illic adnotauimus n. 177. Et verò iam dictam hæresin Hermogeni adscribit ca. 33. Idem, inquit, Apostolus, quum improbaret elementis feruientes, aliquem Hermogenem ostēdit, qui Materiam non natam introducens, Deo non nato eā comparat. Eundem etiam errorem Marcioni impingens lib. adu. eundem s. c. penult. Collocans, inquit, & cum Deo creatore Materiam de Porticu Stoicorum. Meminit rursus infra li. sequenti, verbis in Argumento citatis. Item libro de Anima, libri mentionem facit, De censu animæ aduersus Hermogenem, de quo plura l. 4. inter Tertulliani Fragmenta. Rursum tacito nomine lib. de Resurrect. carnis. Igitur confido Deum totū hoc ex nihilo protulisse, & Deum nosti fidendo, quod tantum Deus valeat. Nam & quidam infirmiores hoc prius credere volunt, de Materia potius subiaccnti ab illo vniuersitatem secundum Philosophos dedicatam. Denique etiam Tom. 5. l. de Monogam. verbis max. citandis c. 1. n. 7. Quare salutariter Præceolus Catal. hereseon, dum Hermogenem facit Sabellij affectum, atque adeo non nisi Galieni Imperatoris tēporibus erupisse, quemadmodum etiam in eo quod Hermiam, à quo Hermiani, confundit cū Hermia Massalianorū hereticorum duco: Hermiani (inquit Aug. her. 54.) ab Hermia, qui elementorū Materiam, de qua factus est mundus, nō à Deo factā dicit: sed Deo coeternā. Quæ quæ eadē planē sit heresis, omnino putarim illic legendū:

Hermogeniani ab Hermogene. nō postea etiā Hermogenē et Hermogenianos recenseret, qui Patristasiorū hæresin sint secuti. Verū quid obstat duos hereticos eodē dici vocatos nomine, maxime quū conformiter Auctori nostro scribat Theodoretus heret. fab. l. 1. Hermogenes, inquit, ex subiecta Materia, & congenita dicit Deum omnia fabricatum. Existimabat enim stolidus fieri non posse, vt Deus vniuersorū ex ijs quæ non sunt fabricaret; ita enim lego, pro: fabricaretur. Vbi etiā addit: Is dicebat corpus Domini in sole esse repositum: Diabolum autem & Damonas esse in Materia refundendos. Theophilus Antiochenus Episcopus scripsit in eum, & similiter Origenes. Quod ipsum de Theophili lib. adu. hæresin Hermogenis adnotatur B. Hier. Catal. Script. Eccl. quæ adeo Auctorem imitatio esse verisimile est. Item Origenis ea de re fragmentum habetur apud Eusebiū loco infra citato. Quid? quod B. Isidorus Etymol. l. 8. c. 5. Rabanus l. 2. Instit. cleric. cap. 58. Et post eos Gratianus Can. Quidā autē. 24. qu. 3. Hermogeniani, inquit, ab Hermogene vocati, qui Materiam non natam introducens, & c. verbis ipsi Auctoris videntes pauloprius citatis ex lib. de Præscript. heret. c. 33. apud quos interim legere oportet cum Tertulliano: & Deum adseruit, pro eo quod irrepserat: Deum. Quibus consentit etiam Honorius lib. de heres. Hermogeniani, inquit, ab Hermogene quodā vocati. Hæ Materiam mundi Deo æqualem faciunt. Quo fit vt legendū esse putem apud Philastrium l. de heres. in hunc modū: Hermogeniani ab Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui et ita sentientes abiecti sunt ab Ecclesia Catholica. Est & hæc vanitas Galatarū Seleuci et Hermie hereticorū; qui quū volūt Deū esse corporeū, Etylen etiā, id est Materiam mundi coeternā esse eū Deo adserant. Eiusdē interim hereseos sectatore fuisse Sabellium non solū ex Philastrio et Augustino patet, sed etiā Eusebio de Præpar. Euāg. l. 7. Vbi contra Sabellium de Materia non ingenua, & quod causa malorum non sit, cap. 8. Et 9. disputat, atque adeo ad intellectum huius libri facit, vt postea suis quibusdam locis adnotabimus.